

ние его мировоззрения как выдающегося представителя казахской интеллигенции начала XX века. Дается социально-философский анализ кочевой культуры в контексте идей А. Иассауи, Софы Аллаяра, Д. Руми, Абая и Шакарима.

Resume

The article «Social principles of worldview of M-Zh. Kopeev» is dedicated to the philosophical analysis of problem of the person in the works of M-Zh.Kopeev. The factors effected the forming of his worldview as the prominent figure of Kazakh intellectual class of the beginning of 20 century are shown. Social-philosophical analysis of nomadic culture in the context of the ideas of A. Iassau, Sofy Allayar, D. Rumi, Abay and Shakarim is given.

Қ. Н. Тәшенов, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, магистр, полиция лейтенанты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МҰНАЙ ӨНЕРКӘСІБІНІҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Қазақстанның 2015 жылға дейінгі мемлекеттік экономикалық саясаты экономика салаларын диверсификациялау мен шикізаттық дамудан ығысу жолымен елдің тұрақты экономикалық дамуына қол жеткізуге бағытталған.

Қайта өңдеуші өнеркәсіп пен қызмет көрсету саласындағы бәсеке қабілетті және экспортқа бағдарланған тауарлар мен қызметтерді өндіру мемлекеттік индустриалды-инновациялық саясаттың басты мәселесі болып табылады. Әлемдік экономиканың жаһандануы барысында Қазақстанның ұлттық экономикасы бірқатар мәселелерге қақтығысады. Олардың негізгілері мыналар:

Шикізаттық бағытталу;

- әлемдік экономикамен шағын ғана бірігу;
- ел ішіндегі әлсіз салааралық және аймақаралық экономикалық кірігу;
- ішкі нарықтардағы тауарлар мен қызметтерге деген жоғары емес тұтынушылық сұраныс (шағын экономика);
- өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымның дамымауы;
- кәсіпорындардың жалпы техникалық және технологиялық артта қалуы;
- ғылым мен өндірістің әрекет етуші байланысының болмауы;
- ғылыми-зерттеу және тәжірибелі-конструкторлы жұмыстарға төменгі шығындар (әрі қарай НИОКР);
- менеджменттің экономиканың сервисті-технологиялық экономикаға өтуіне және жаһандану процестеріне бейімделу мәселелеріне сәйкес келмеуі.

Стратегиялық мәселелерді шешу үшін Қазақстан мұнай секторын әрі қарай дамытуы керек. Біздің республика алынатын мұнай қорлары мен газ конденсаты бойынша әлемде 13-ші орынды (2,095 млрд т және 0,7 млрд т сәйкесінше), табиғи газ қорлары бойынша 15-ші орынды (2 млн. м³) және көміртегі шикізатын өндіру бойынша 26-шы орынды алады. Болжамды қорлар мұнай мен газдың 12 млрд тоннасын және газдың 3 трлн м³-н құрайды.

Энергоресурстар, оның ішінде мұнай нарығын болжау ғаламдық экономикалық өсім қарқынына байланысты есептеледі. 2020 жылға дейінгі өздерінің болжамдарында ОПЕК сарапшылары экономикалық өсім көрсеткіштеріне сүйенеді, ол әлемдік өсімнің тұрақты өсімі мен өнімді экономикалық реформаларды жүзеге асыруды жалғастыруға байланысты есептелген.

Аталмыш болжамды аймақтық аспектіде қарастыру неғұрлым тұрақты экономикалық жүйесі бар ОЭСР елдерінен жылдық экономикалық өсімнің 2 %-ын ғана күтуге болатынын көрсетеді ал өтпелі экономикасы бар елдер үшін аталмыш көрсеткіш 4 %-ды құрайтын болады. Болжамды кезеңдегі аса жоғары экономикалық өсім Қытайды қосқанда дамушы елдермен қамтамасыз етілетін болады — 5 %. Сол уақытта қысқа және орта мерзімді болашақтағы экономикалық өсім болжамдары айтарлықтай дәрежеде қайшылықты болып табылады, ол ОПЕК-ң мұнай нарығы дамуының баламалы сценарийлерін өңдеуіне ықпал етті.

Баршамызға белгілі болатындай, нарық сұраныспен анықталады. ОПЕК болжамына көз жүгіртейік (кесте 1).

Кесте 1**2020 жылға дейінгі мұнайға деген сұраныстың болжамы тәулігіне , (млн. Баррель)**

Көрсеткіштер	2004	2007	2010	2015	2020
ОЭСР елдері	47,7	48,8	50,1	52,1	53,4
Дамушы елдер	23,7	27,3	33,1	39,8	47,4
Өтпелі экономикасы бар елдер	4,5	5,0	5,6	6,0	6,4
Әлем бойынша барлығы	76,0	81,0	89,3	97,9	107,3
* Қайнар көз: ОПЕК					

Мұнайға деген сұраныс 2010 жылға қарай тәулігіне 89,3 млн. баррельге дейін артып, 2020 жылы тәулігіне 107,3 млн. баррельге жететін болады. Осылайша, болжамды кезеңдегі жалпы сұраныстың өсімі тәулігіне 31,3 млн. баррельді, ал орташа жылдық өсім қарқыны 1,7 %-ды құрайтын болады.

Экономикалық өсімнің болжамы сияқты, мұнда да аймақтық айырмашылықтарды ескеру қажет, себебі қарастырып отырған кезеңде дамушы елдерге жалпыәлемдік сұраныс өсімінің 75 %-ы тиесілі болады. Осы елдер тобы бойынша мұнайға деген сұраныс 2020 жылы 2004 жылмен салыстырғанда екі еселеніп, тәулігіне 47,4 млн. баррельді құрайтын болады.

Американдық ЕІА және Халықаралық энергетикалық агенттік ІЕА оңғы жылдары бірнеше рет бұрынғы бағалауларын тәулігіне 115-тен 117 млн. баррельге дейін төмендеткен (2004-2010 жж.). Айырмашылықтар көзге көрініп-ақ тұр, бірақ дегенмен де, аймақтық перспективалардың анықсыздығы, экономикалық өсім қарқыны мен алдағы өзгерістер анықсыздығының дәлелі болып табылады.

Болжамды кезеңде ұсыныс тарапынан ОПЕК-ке енбейтін елдердің өндіріс көлемінің өсім қарқыны айқын бейнеленген. «Ескі» өндіруші аймақтардағы (Батыс еуропа мен Солтүстік Америка) өндіріс көлемінің дағдарысы оның Каспийдегі Қазақстан және Ресейдегі дамуымен

Болжам мәліметтері мұнайға деген сұраныс ОЭСР елдеріне бағытталатын болады, өсім қарқыны 2 %-ды құрайды.

Мұнайға деген сұраныс өтпелі экономикасы бар елдерде жай ғана өсіп, өсім қарқыны 10 %-ды құрайтын болады.

Кесте 2**ОПЕК-ке енбейтін елдердегі мұнай өндірісінің болжамы**

Көрсеткіштер	2004 ж.	2007 ж.	2010 ж	2015 ж	2020 ж
АҚШ және Канада	10,8	11,3	11,0	11,0	10,9
Мексика	3,5	3,9	3,9	4,0	4,0
Батыс Еуропа	6,7	6,7	5,9	5,1	4,4
Латын Америкасы	3,7	4,4	5,3	5,8	6,2
Африка	5,0	5,6	5,9	5,1	4,4
Азия, Қытайды қоса алғанда	5,4	5,8	5,8	5,7	5,6
Ресей	6,5	8,4	9,1	9,5	9,5
Каспий	1,4	2,1	3,1	3,8	4,2
Әлем бойынша барлығы	45,7	51,1	53,3	54,6	55,2
*Қайнар көз: ОПЕК					

2 кестеде көрсетілген мәліметтер ОПЕК-ке енбейтін елдердегі мұнай өндірісінің болжамы бойынша ОПЕК-ке енетін елдермен салыстырғанда неғұрлым жоғары қарқынмен өсетін болады.

Пессимистік сценарий барысында инфляцияны ескермегенде мұнай бағасы 2010 жылы баррелі үшін 17 долларға дейін төмендеп, кейіннен оның төмендеуі жалғасады. Бұл тағы да баррелі үшін 22-28

долларға тең оптималды бағалық дәлізден шығуды білдіреді, бұл, өз кезегінде, барлық өндірушілерге жағымсыз ықпал ететін болады.

Осылайша, мұнадай жағдайда ОПЕК-ке енбейтін елдер 2020 жылы тәулігіне мұнай өндірісін 7,5 млн. баррельге дейін қысқартуға мәжбүр болады, ол базалық сценарий деңгейінен 14 %-ға төмен¹.

Отандық МҚЗ-да қайта өңдеу көлемінің артуы мен мұнай өнімдерінің негізгі түрлерін өндіру мен оның айналымын мемлекеттік реттеу бойынша шараларды жүзеге асыру көлеңкелі импорттың біртіндеп ығысып, ішкі нарықта өткізілетін мұнай өнімдері сапасының жақсаруына әкеледі.

2003 жылы аталмыш жоба бойынша жұмысты интенсификациялау қажет. Зауытты қайта жөндеуден өткізудің аяқталу мерзімі — 2006 жыл.

«АМҚЗ» ААҚ қайта жөндеуден өткізу жобасымен қоса, 2003-2006 жылдар аралығында жылына өнімділігі 100 мың тоннаны құрайтын базалық майларды үйлестіру құрылысы жобасы жүзеге асырылды.

Шымкенттік МҚЗ. 2003 жылдан бастап 1998 жылдан бастап тоқтатылған «ШМҚЗ» ААҚ катализаторлық крекинг кешенін салуды аяқтау бойынша жобаны жүзеге асыруға кірісті, оның дайындығы сарапшылармен 70 %-ға бағаланады. Жоба 2006 жылдың соңына қарай аяқталуы тиіс еді. Катализаторлық крекинг кешенінің аяқталуы республикаға қосымша ақшыл мұнай өнімдерінің 600 мың тоннасын алуға мүмкіндік береді, мұнда зауыт жылына 3-3,5 млн. тоннаға, толық іске қосылу барысында 1,2 млн. тоннаға дейін өнім беруі тиіс.

Павлодарлық МҚЗ-да 2003-2006 жылдар аралығында ЛК-6У мұнайын қайта өңдеу бойынша құрылғыларды бақылау мен басқару жүйесін жаңарту жұмыстары басталған болатын. Жоба кезеңдеп жүзеге асырылған болатын.

Зауытқа 2003 жылы дизельдік жанармайды гидротазалаудың депарафизациялайтын катализаторын пайдалану арқылы батыс сибірлік және құмкөлдік мұнайдың қоспасын қайта өңдеуге ауысу бойынша жұмыстарды жүзеге асыру қажет.

«СНПС-Ақтөбемұнайгаз» ААҚ тауарлы мұнайды дайындау бойынша қуаттылықты бірінші кезеңде 3 млн. тоннаға дейін жеткізумен және 2 млн. тонна мұнайды дайындайтын жаңа ГПЗ құрылысын салуды жоспарлайды. Ескі зауытты аяқтау мерзімі — 2003 жыл, жаңа ГПЗ аяқтау мерзімі — 2006 жыл. 2007 жылы қысымды газды өңдеу 1558 млн. м³ деңгейіне жететін болады.

Қарашығанақ қайта өңдеу кешені. Қарашығанақ кен орнын дамыту бағдарламасында кен орнын өңдеу фазасында жағылған газдың 100 мың тоннасы мен жылына 10 млрд. м³ көлеміндегі өнімділікпен тазартылған газды қайта өңдеуші зауытты салу қарастырылады.

Қазіргі таңдағы технологиялар бойынша қазақстандық мұнайды терең де кешенді қайта өңдеуді қарастыратын жобаларды жүзеге асыру болашақта бұрынғы өндіру көлемінде ақшыл мұнай өнімдерін өндіруді арттыру, шығарылатын өнім сапасын арттыру, майлар, парафин, церезин, шоғырландырылған пропилен, көміртектер сияқты жаңа өнім түрлерін игеруге мүмкіндік береді.

Көміртегінің айтарлықтай ресурстарына ие бола отырып, Қазақстан әлемдік қауымдастықта мұнай химия өнімдерін бәсекеқабілетті өндіруші ретіндегі өз потенциалын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін мұнай химия өнімдерін өндірудің қазіргі таңдағы технологиясына ие емес. Мұнай газды қайта өңдеу бойынша қазіргі таңдағы ғылым мен техниканың жетістіктеріне жауап беретін технологияны енгізу жолымен көміртегі шикізатын пайдалану кешенділігін жөнге келтірген жөн.

Өткізілген зерттеулер бойынша Қазақстанда полистирол, полипропилен мен полиэтиленді шығару бойынша зауыт құрылысы қажет.

Бүгінгі күні Қытай жыл сайын полистиролдың 1 млн. тоннасын импорттайды, Ресей оны өндірудің шектелген қуаттылықтарына ие. Полистиролды шығару және оның ассортиментін кеңейту оның өндірісін бензол және этан сияқты қазақстандық шикізатпен қамтамасыз етілу жағдайында ғана рентабельді болады, ал оларды өндіру республиканың көміртегі ресурстары негізінде ғана мүмкін болады.

Арнайы өткізілген зерттеулерге сәйкес Қазақстанда этиленді шығару зауытын салып, оның негізінде 1690 млн. АҚШ долларында қаржыландыру арқылы 500 мың тонна болатын жоғары қысымды полиэтиленді шығаратын зауытты салудың болашағы бар. Оның болашағы Қытай, Ресейге, Батыс Еуропа елдеріне, сонымен қатар ішкі тұтыну үшін айтарлықтай экспорттың мүмкін болуымен байланысты. «Шевронмұнайгаз Инк» компаниясының бағалаулары бойынша Қазақстандағы полиэтиленді құбырлардың жалпы потенциалды нарығы айтарлықтай кең. Ұзақ мерзімді кезеңде барлық жер асты құбырлары мен республиканың тұрғылықты пункттеріндегі газбен жабдықтау жүйелері полиэтиленді құбырларға ауыстырылады. Аталмыш компания полиэтиленнен жоғары қысымды құбырларды шығару бойынша зауытты салудың бизнес-жоспарын өндеген. Қазіргі уақытта Қазақстанда аталмыш жобаны жүзеге асыру бойынша келіссөздер жүргізілуде.

Мұнайды қайта өңдеу мен мұнай-химияның отандық базасын құру кейінгі 2006-2010 жылдарға арналған саланы дамытудың басымды бағытына айналуы тиіс. 2003-2007 жж. республиканың мұнай-хи-

миялық кешендерін құру бағытына қарай Қазақстанның мұнайды қайта өңдеуші салаларын құрылымдық қайта құрудың негізі қалануы тиіс.

Қазақстан мұнай-химиялық кешенді құру үшін әмбебап мүмкіндіктерге ие. Республикаға мұнай-химия өнімдерінің ірі өндірушілерінің қатарына қосылуыға мүмкіндік беретін мүмкіндіктерді уақытылы да сауатты пайдалану маңызды.

Мұнай мен газ кен орындарын өңдеу бойынша Орталық комиссияның жаңа жобалық шешімдерді жанжақты қарастыруы оларды тиімді жүзеге асыру үшін барлық мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Аталмыш салада Мемлекетпен жүзеге асырылатын саясат нәтижесінде, сонымен қатар барлық аймақтар бойынша мұнайды өндіруге қатысты шаруашылық субъектілердің жоспарларын орындауы нәтижесінде болжамды кезеңде республика аймақтары бойынша көміртегін өндіру бойынша өндірістік қуаттылықтарды орналастыруға қатысты айтарлықтай алға жылжулар байқалатын болады. Мысал ретінде, мұнай өндірудің жалпы балансындағы Ақтөбе облысының үлесі 19-ден 31 пайызға артуда. Ал Қызылорда облысының үлесі 13-тен 10 пайызға төмендейтін болады. Атырау облысының 40-тан 35 пайызға біршама төмендеуіне қарамастан, оның уақытша құбылыс екенін ескеріп, оның кейіннен, яғни болжамдыдан кейінгі нақты жылдары Теңіз кен орнындағы өндірістік қуаттылықтардың артуы республика бойынша жалпы мұнай өндіру балансындағы Атырау облысының басым үлесіне кепілдік беретініне назар аударған жөн.

Болжамды кезеңде республикадағы көміртегін өндірудің неғұрлым басым үлесін Теңіз және Қарашығанақ кен орындары қамтамасыз ететін болады. Мұнда Теңіз кен орнындағы мұнай өндіру үлесінің артуы оның 2003 жылдан бастап тәжірибелі-өнеркәсіптік толық өнеркәсіптік өңдеуге ауысуымен байланысты болады, ал дәлірек айтсақ: көміртегін дайындау бойынша жаңа өндірістік қуаттылықтарды іске қосу, екінші объектіні өңдеуге кірісу, жаңа құбырлар қазу, сонымен қатар газдарды пластқа тартудың тәжірибелі-өнеркәсіптік технологиясын жүзеге асыру.

Табиғи газ елдің энергетикалық нарығын қалыптастырудың маңызды факторларының бірі болып табылады.

2002-2007 жж. арналған мұнай газ өңдеуші кәсіпорындарды дамытудың индикативті жоспарына сәйкес республиканың жер қойнауын пайдаланушылары көміртегі шикізатын өндіру көлемін арттыруды көздеуде, сәйкесінше, өңделетін мұнайгаз кен орындарындағы газды өндіру көлемі де арту үстінде, ол 2006 жылы 28,4 млрд. м³ болады, ол, өз кезегінде, 2004 жылдағы газ өндіру көлемінің деңгейінен 2,4 есеге басым болады.

Газды ішкі тұтыну мен жабдықтау: жыл сайын республиканың газды қайта өңдеуші зауыттары мен Орынбор ГҚЗ-на 5,5 млрд. м³ қазақстандық газ жабдықталады, оның ішінде: Орынбор ГҚЗ-на — 3,1 млрд. м³, Теңіз ГҚЗ — 1,1 м³, Қазақ ГҚЗ — 1,1 м³, Жанажол ГҚЗ — 0,2 м³. Жалпы көлемнің 3,1 млрд. м³ немесе 56,2 %-ы Ресейге экспортталады, оның ішінде Қарашығанақ кен орнынан 2,7 млрд. м³ және Теңіз кен орнынан 0,4 млрд. м³.

Ал шамамен 2,4 млрд. м³ республикада халық пен өндірістік кәсіпорындардың мұқтаждықтары үшін пайдаланылады.

Елдегі газға деген жыл сайынғы қажеттілігі шамамен 5,0 млрд. м³ газды құрайды, оның ішінде аймақтар бойынша: Оңтүстік Қазақстан — 279 млн. м³, Жамбыл — 431 м³, Алматы — 665 м³, Ақтөбе — 971 м³, Қостанай — 520 м³, Маңғыстау — 1114 м³, Атырау — 420 м³, Батыс Қазақстан — 343 млн. м³.

Газдың тапшылығы 2,6 млрд. м³ көлеміндегі импортпен жабылады, Ресей Федерациясынан 1,2 млрд. м³, Өзбекстаннан — 1,4 млрд. м³ табиғи газ жабдықталады.

Ел территориялары бойынша газ құбырларының тұйық жүйесі болмауының салдарынан табиғи газды жабдықтау республиканың 14 облыстарынан тек 8 облысынан ғана келіп түседі. Табиғи газды оңтүстік және солтүстік аймақтарға тікелей жабдықтау айтарлықтай күрделі мәселе болып қалуда².

Елдің газ саласын әрі қарай дамыту, республика халқы мен кәсіпорындарын табиғи газбен үздіксіз қамтамасыз ету мақсатында 2003-2007 жылдары келесі шараларды жүзеге асыра бастады:

1. Елдің газ көлік жүйесіне техникалық аудит өткізіп, магистралды газ құбырлары мен жобалық тағайындауға дейінгі газдың жер асты қоймаларының белсенді қауыттылықтарының өткізу қабілеттіктерін қалпына келтіру бойынша шараларды өңдеу.

2. Әрекет етуші газ көлік жүйесі мен аймақтық газды бөлу желілері негізінде республикадағы газбен қамтамасыз ету жүйесін тиімді басқару бойынша бірегей шаруашылық құрылымын құру.

3. Транзитті ағындар мен табиғи газдың экспортын ескере отырып, аймақтардың тұрақты газбен қамтамасыз етілуін қамтамасыз ету мақсатында төмендегі мәселелер бойынша ТМД елдерімен үкіметаралық келісімдерге қол қою мүмкіндіктерін қарастырған жөн:

– Астана қаласына газды жабдықтау бойынша магистралды газ құбыры мен жобалық жұмыс-

тарды аяқтау;

– Ресейлік газды Қостанай, Ақтөбе облыстарына, Астана қаласына, елдің оңтүстігіне Ресейдің газ көлік жүйесіне Орынбор ГҚЗ-нан Қарашығанақ газын тасымалдау көлеміне эквивалентті болып табылатын көлемде өзара айырбасты жүзеге асыру;

– Өзбекстан Республикасы территориясы арқылы Қазақстан Республикасының оңтүстігіне Түркменстаннан газды жабдықтау;

– Алыс және таяу шығыс елдеріне газды экспорттау бойынша ТМД елдерімен қосыла отырып, бірлескен жобаларға қатысу;

– Қырғызстан Республикасының қызығушылық танытқан ұйымдарымен бірлесе отырып, Қырғызстан территориясы арқылы өтетін газ құбырларының учаскелері бойынша Алматы қаласы мен Алматы облысын газбен үздіксіз қамтамасыз ету үшін қажетті шараларды орындауға қатысу.

4. Жамбыл облысының Амангелді тобының газ кен орындарын өңдеу бойынша жобалық жұмыстардың орындалуын жылдамдату. Елдің оңтүстік облыстарының тұтынушыларын газбен жабдықтауды қамтамасыз ете отырып, тәжірибелі-өнеркәсіптік пайдалануды бастау.

5. Атырау облысының Теңіз, Батыс Қазақстан облысындағы Қарашығанақ, Ақтөбе облысындағы Жаңажол, Қызылорда облысының Оңтүстік Торғай бассейні кен орындарындағы газды қайта өңдеу кешендерін жаңарту мен салу негізінде газды утилизациялау бойынша аймақтық бағдарламаларды толық көлемде орындау.

6. Елдегі газды өндіру көлемінің арту қарқыны мен транзитті ағындар көлемінің өсімін ескере отырып, шектелген өткізу қабілетіне байланысты республиканың газ көлік жүйесіне қатысты газ иелерінің бірдей құқықтарын қамтамасыз ету мақсатымен магистралды газ құбырларын жүктеу бойынша реттеуші шаралардың енгізілуін қарастыру.

7. «Табиғи газды тасымалдау мен жабдықтау ережелерін» бекіту.

8. «Табиғи монополиялар туралы» Заң шеңберінде газдың халықаралық және ішкі транзитіне тарифті орнату әдістемесін талдау және өңдеу.

9. «2015 жылға дейінгі Қазақстандағы газды стратегиялық пайдалануды технико-экономикалық зерттеу» жобасы бойынша бағдарламанын орындалуын аяқтау³.

¹ Баяхметов Т. Б., Омарова Г. А. «Перспективы развития нефтепроводного транспорта и повышение коммерческих результатов от экспорта сырья». — Алматы, 2001. — 53-б.

² Утембаев Е. Добыча нефти стимулирует развитие других отраслей //Нефть и газ Казахстана. — № 3. — 2003 . — 10-б.

³ Глава государства на этот раз определил пять направлений деятельности Правительства //Панорама. — № 6. — 2000. — 3-б.

Резюме

В данной статье рассматриваются перспективы развития нефтяной промышленности Республики Казахстан.

Resume

In given clause a prospects of the development of oil industry of Republic of Kazakhstan are considered (examined).